

Соколёнок

3/2019

май-июнь

Лашын

БАЛАЛАР УШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

**"Енъубв кубни мен"
солони**

Завыклы ай

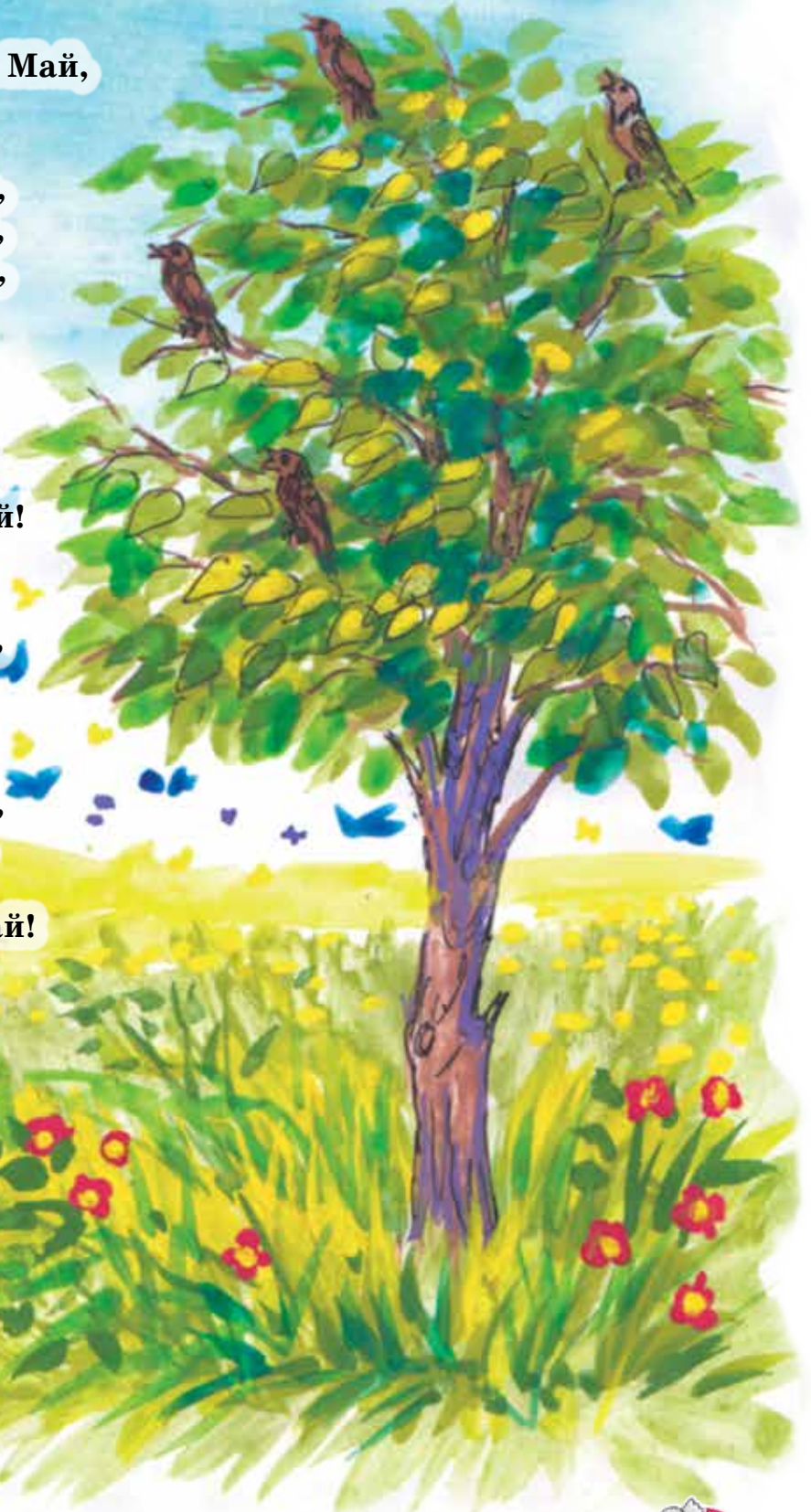
Нурын яйып авага,
Куват берип дуныяга,
Хош келдинъ сен, коьркем Май,
Ян яйнаткан язлык ай!

Саркып алав – пусларынъ,
Сарнап сансыз кусларынъ,
Даьрийленип шоьллеринъ,
Сылувлана ерлеринъ!

Сен келди деп куванган,
Халк коьнъили юбанган,
Калепперли каьдир ай,
Дерт таркаткан коьзел Май!

Ян – януварды тирилткен,
Оьрисинъ мал сермирткен,
Толайсына сенсинъ бай,
Гуьл шешекей, сылув ай!

.....
Халкка уллы байрамсынъ,
Душпанларга ойрансынъ,
Яша мынълап, яслык ай,
Ал байраклы, завыклы Май!

Уялы Енъуьв

1941 йылдынъ 22 июнинде немец фашистлердинъ Аталыкка каьплестен шапкынлык эткен куьни. Ама ол каранъа куьнди 1945 йылдынъ 9 май куьни яйнаган ярык куьнге айландырды. Сол куьнлерди аьлиги окувшылар тек китаплерден окып, кинолардан карап, ветеранлардынъ эм ясыуьйкенлердинъ хабарлавларыннан эситедилер. Тек кайгылы эм шатлыклы куьнлер бир заманда да муьтылмаяк.

Аявлы окувшылар! Белгили шайир Айдемир Мурзабеков оьзининъ ятлавында аьскершидинъ насыьхат соьзлерин келтирип, булай деп язады.

АЬСКЕРИШДИНЪ СОЬЗИ

Яв осал деп сен айтпа,
Согысувда арт кайтпа,
Аксын канлар – болсын коьл,
Тек оьлсенъде, енъип оьл!

Ардым деп сен айтпа,
Енъуьв болмай арт кайтпа,
Явда болар коьп кылып,
Яне келер куйылып.

Яв кылыплы – алданма,
Коркпа оннан, казеп сал,
Коьшкен сайын алдыга,
Адым ерге кааба кал!

Явга карсы барсанъ сен,
Барган сайын яйыл кенъ,
Берме явга суьем ер,
Бол халкынъа йигит эр!

Джанибеков – алим, ярыкландырувшы, драматург

Абдулхамид Шаршемби улы Джанибеков – белгили алим – этнограф, ярыкландырувшы, драматург, ногай язувынынъ негизин салувшылардынъ бириси. Онынъ аты Астрахань, Дагыстан, Шешен, Карашай-Шеркеш республикаларында, Ставрополь крайында ийги кепте белгили демеге болаякпыз.

Абдулхамид Джанибеков Астрахань каласынынъ Царево микрорайонында 1879-ншы йыл 15-нши март куьнинде касапшы аелинде тувган.

Оьзи карагаш ногайларынынъ сеит-алтыаяк тукумыннан болады. Астрахань еринде ийги белгили болган ногай ярыкландырувшысы Абдурахман Умеровтынъ окувшысы.

Педагогикалык аьрекетин 1901-нши йыл баслаган. 1901-1917-нши йылларда Хожатай, Ясын-Соккан ногай авылларында окытувшы болган. Сол йыллар ишинде бир неше ногай авылларында школалар ашкан эм балаларды орыс эм ногай тиллериннен окытып келген.

1920-ншы йылларда Абдулхамид Джанибеков Сырт-Кавказ ерине коьшип келеди. Карашай-Шеркеш эм Дагыстан ерлериндеги ногай школаларда аьрекетин бардырады. 1928-нши йыл латиница негизинде ногай алфавитин тувзип алады. А 1938-нши йыл болса,

кирилица негизинде биринши ногай грамматикасын тувзеди.

Сав оьмири ногай фольклорын йыювман эм таралтув мен каьр шеккен. Онынъ асыл куллыгы – «Соьз казнасы» деп аталган ногай фольклорыннан тувзилген 4 топлавы болады.

Абдулхамид Джанибеков – драматург. Ол бириншилерден болып ногай тилинде «Сатылган мырзалар», «Карайдар ман Кызыл-Гуьл» пьесаларын язган эм бириншилерден болып оларды Астрахань каласынынъ сценаларында коьрсеткен. Бас рольлерди Абдулхамид оьзи эм онынъ аели Амина ойнайтаган болганлар, 1914-1917-нши йылларда сол пьесаларды карамага атасы оьзининъ савлай аелин алып баратаган болган. Мекан ногайлардан толып турган. Ногайлар тувыл, оларды карамага калашы татарлар эм казахлар да келетаган болганлар эм уьйкен разылык алып кеткенлер.

Абдулхамид Джанибеков 1955-нши йыл топырак болган. Онынъ атын Дагыстан, Астрахань еринде бир неше школалар юритедилер. Ногай район орталыгы Терекли-Мектебтеги Джанибеков атлы школасында онынъ эстелиги де бар.

Аьр йыл сайын онынъ тувган куьнинде Астрахань каласында «Джанибеков окувлары» оьтедилер.

С.Култаева.

Акыллы йигит

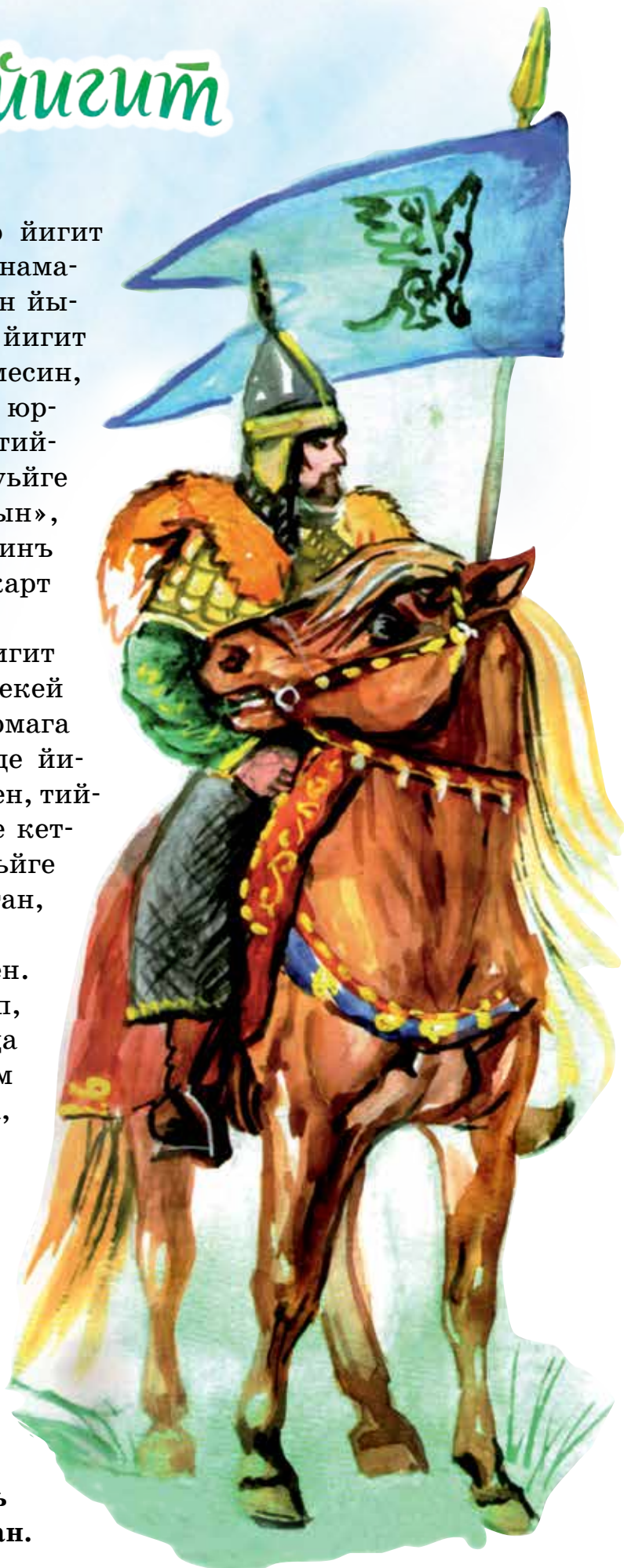
– Бурын-бурын заманда бир йигит болган. Сол йигитти бир карт сынамага шакрыган. Авылдынъ халкын йыйып, карт: «Мага келгенде сол йигит атлы да келмесин, явав да келмесин, йол ман да юрмесин, йолсыз да юрмесин, аягы ерге тие де келсин, тиймей де келсин, келгенде бизим уйге кире де турсын, кирмей де турсын», – деген. «Сосы ойга сол йигиттинъ акылы етерме экен?» – деп бу карт ойлаган.

Йигитке сол хабар етеди. Йигит коьп ойланмай, бар деген биргенекей бир серкесин минип картка бармага йолга туьскен. Серкеге мингенде йигиттинъ аягы ерге тийип те кеткен, тиймей де кеткен, йол ман юрип де кеткен, юрмей де кеткен, келгенде уйге кире де турган, кирмей де турган, атлы келмеген, явав да келмеген.

Карттынъ термеси бар экен. Термединъ етекшесин коьтерип, терме мен етекшидинъ арасында токтаган. Артыннан карап аьдем коьрген йок, алдыннан караса, йигит уйге де киргени йок.

Карт, оззининъ ойын тавып келген йигитке: «Сав бол, меним бир яхшы кызым бар, бактынъыз ашылсын, алдынъызга кызыл гуьллер шашылсын», – деп тилеп, йигитти куьев этип, халкын йыйып уйкен той да этеди.

**Джанибековтынъ
йыйганларыннан.**

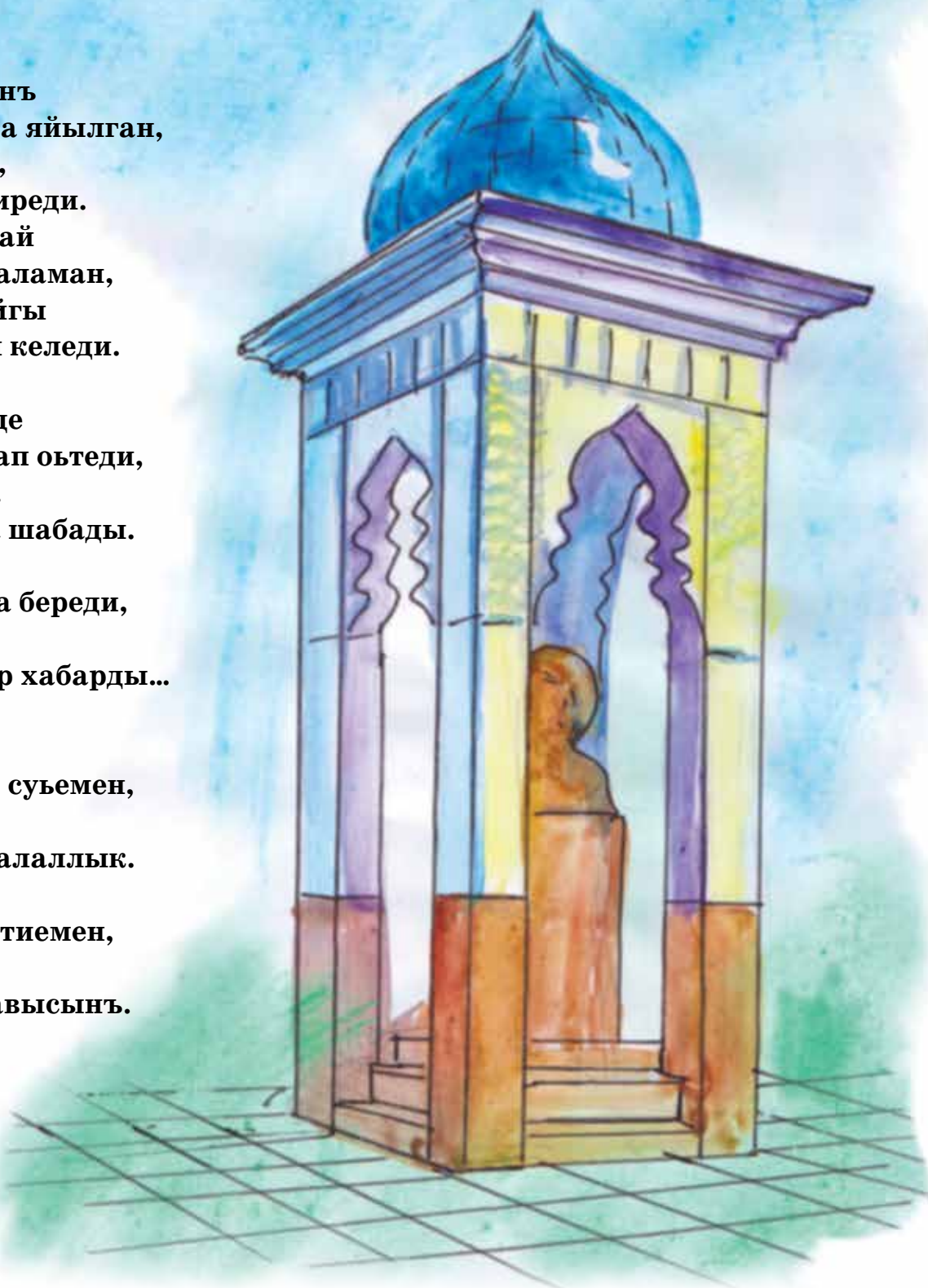
Әсжелікшинъ қасында

(баллада уьзиги)

Кобз карасынъ
Кенъ авлакка яйылган,
Заман ытип,
Тесип оны киреди.
Танъ атканлай
Сага йолым аламан,
Шатлык, кайгы
Сага айткым келеди.

Сен уьстинъде
Йыллар ойнап ытеди,
Акырыннан.
Булытлар да шабады.
Яп-яс терек
Салкынын да береди,
Япыраклар
Баслайдылар хабарды...

Сени, агай,
Тынъламага суюмен,
Эм айтпага
Сага болган алаллык.
Ййнинъе де
Эки кол ман тиенен,
Келип кала
Кулагыма тавысынъ.

Тавысларынъ
Язганынъда сакланган,
Мен уыйме
Эм йырыма киргенлер.
Эттинъ кыйын,
Энди олар акланагн.
Сав ногайынъ
Язганларынъ билелер!

Ювсан баскан,
Сен шоблликте кезгенсинъ:
Болсын сувук,
Яде болсын яй шиле.
Халкка суыйим
Токтатпаган, юргенсинъ.
Керегер деп,
Ким биледи бир кере...

Авылларда
Сени куыткен ямагат,
Азыр болган
Болган затын айтарга.
Азбарларда
Байлы турган ат –
Сени кобрип,
Йырлай болган домбыра!

...Заман кете.
Кетти байлар авлактан.
Куыннинъ кобзи
Куынде куылип турады.
Курып яткан
Баягы шобл яйнаган –
Азбар курып,
Халкынъ онъып яшайды.

Эш бир ногай
Сени, агай, мутпаган.
Ислесе де,
Ял алса да эсте сен.

Эстелигинъ
Шобл элинъде салынган,
Келе ога
Карты, ясы кеш, эртен!

Сенинъ йыйган
Йырларынъды йырлайды,
Кобнъиллери
Кобтерилген халкынъ да.
Мектеблерде
Балалар да окыйды,
Студентлер
Шып-шып эте авыздан...

Добрт топлыгынъ
Биз аявлап саклаймыз.
Саклаякпыз.
Несил окыр аьли де.
Атынъ обктем
Яхшылыкта айтамыз,
Айтылаяк
Йыллар кетип неше де!

Оьмир сага
Разылыгын билдире –
Эресейде
Яшайтаган аьр ногай.
Юмакларынъ
Окысанъ ок, куылдире,
Дестанларда
Халк яшавы, бар тогай...

Мине буюгуьн
Алып сени эсима,
Сыдырамды
Сырдай этип шештим мен.
Болсын шатлык мага не –
Собйлеспеге
Сав турганша келермен!..

Җит кыз

(хабар)

Д.М.Шихмурзаев

Авылга ят кыздын келуьвинин хабары шыкканлы эки юмага ювыклады. Бир юма сонгы куьн кеште ялкып Культура уьинин окув залына Ахмат пан Рахмет кире койдылар.

Рахмет Ахматтын артыннан залга киргени де сол эди, Ахмат сол коьзин кыса берип, куьлимсиреп:

– Мине! Мунавы. Ялгыз олтырган, – деди де, залдын ишинде оннан озгелери барын сезе берип, тез озин йыйып, – мунда сен олтыр, анавда мен олтырайым. Мен «Спортты» суьмен, сен баскасын окумага боласын, – деп, экевиси де бир бирисине карадылар, олтырганлардан ийменип, йылмыйып куьлдилер де окувга киристилер.

Залдын иши тынык. Окувшылар айланганда журналлардын кагытларын актарып, тынлыкты бузады. Бир-бир окувшылар оқыган хабарларынын маьнесине коьре, шырайларын туьрлентип, бир-бирде куьлип, бир-бирде «вассене» деп йибередилер. Болган ман книга алуьшылар ман алданган яс ят кыз ол затларды сезбей, акырып «сизге кадай книга керек» деп сорап, туьрли окув книгаларын беруьвде болады.

Узын йийрен шашы басынын тоьбесинин керн артына оьрмели кебинде йыйылуьлы, эрек орынласкан кайкы наьзик каслары, ыспайы, ойнап турган коьзлери, туьз, оншаклы уьйкен болмаган бурыны, юка эринли тоьгерек авызы муьнын ак сыпатына бек яраса эди.

Уьстиндеги сары коьфтасы ман кара юбкасы кыздын орта бойына келисуьви яслардын коьзлерин кыздыра эди.

– Калай аруьв бийийди, сен коьрген болсан экен-деди Ахмат кызды мактай берип. – Аь юрисише!.. Аяклары... Турган турысы коьз явын алады. Аньладынма, Рахмет? – деди Ахмат залдан шыккан сонь.

– Ахмат, сен онын кыргы ыспайлыгына кызба, а ишиндегин бил, сонь соьйле. Суьйгеннен сонь аьдем болсын. Аьдемшилик тувылма бетти юватаган. Оны ойла. «Суьйим оьлуьвден куьшли» деген

ди эситкенсиньме? Эгер сизинь араньызда суьйимлик болса, онан куьшли чувство болмас. Солай, дос. Суьйимлик-ол от. Тутандырып кой, оззи ялынлар. Ахмат «ах, сени шоферлык, аьр куьн рейс те рейс, билмеймен, не этпеге керек» деген ойга туьсип, парктын иши мен йоьнеди. Парктын ишин толтырган музыкага, аьдемлердин онда-мунда юрисине, олардын хабарына, куьлкисине Ахмат эс те салмады, а йорык юриси мен уьйге кайтып, аста ашамай, тез шешинип кроватьке ятты. Шыдай алмай онь бетке, сол бетке авнаса

да, кыздынъ суьврети неше кере коьз алдына энсе де, Ахматты уйкы енъди.

***

Уьш-доьрт айдан сонъ авылда курт-калардынъ «Сафур-калай авыр, сабър туратаган бала. биревге эш бир артык соьз кайтарама. Калай коьрнекли. Сафурадай келинли киси мурадына етпесе де онъмасын» деген хабарын абытлаган сайын эситпеге болады эди.

Яс Сафурага ондай оьрметли абырайды алувда онынъ тербияланыш оьсуьви себеп болады. Буьгуьн Сафура бираз бос: кирди ювды, уьйдин ишин тазалады, истен келек аптесине ас азир, ушынында, этиленеек кулылкты бажарып битирди. Оьзи де бираз шат коьнъилли болып туры: тетесинен хат келген.

Шифоньердинъ куьзгисине карады да, ййрен шашын тарап, онъга-солга бурьлып, биринши зарплатасына алынган коьйлектинъ оьзининъ кыз сынын аьруьвлеткенине кызыксынып, оьзининъ куьзгидеги суьвретине тигилип карап, куьлемсиреди де, бир эки йол шоршый берип, бийиди де столдынъ касындагы олтыргышка олтырды. Ол шыкка янъы ювынып, куьнге ашылган гуьлдей эди. Азганакай токтап, «мен тетейге хат язайым» деген ойга киристи. Сонъ авторучкады алып ак кагытка булай деп яза берди.

«...Тетей, абзиз тетем, сол исимде ислеймен. Ис мага бек ярады. Кыймаслар, дослар-тенълер коьп. Ялкпайман. Тек сагынаман эм уьйдеги бес баладай тень коьрген, согыста оьлген атайсыз, мени оьзинъ оқытып, асрап-саклап аьдем эткенинъ эсиме туьсип, бир-бирде йылайман. Йыла-мас эдим партизанлык юриткен атам ман анамды ийт фашистлер оьлтирмей, сав турып, меним аьдем болганыма куьезленип турган болса...»

Ручкасын салды да тамда илинген эки аьдемге карап, эки коьзиннен коьз яслары тоьгилди. Сафура коьп заманга дейим хат язалмай турды, сонъ йигерлене берип:

«Тетем, мен эки юз шакрым ерден келсем де оьркинмеймен, мунда мага орыс та тавлы да, казах та кумык та, шеркеш те осетин де кардаш-тувгандай болды... Сизинъ эткен исинъызге, тетем, мен бек разы, савболынъыз, оьмир-оьмиринъызге яшанъыз. Бебелеримге салам. Тетем, биревге де айтпа, сырымды язайым: бир яска меним коьзим туьсти.

Тетем, аман кал, кызынъ Сафура».

Ахматтынъ «кешки саьат сгизде эстеликтинъ янында боларсынъ» деген соьзлери Сафурадынъ эсине туьсти. Сафура колына саьатин тагайтып карады: янъы сегизге юрипти. Сегиз болганша, Сафарда аьзир болаяк эди.

Аьр замандагыдай болып, булар энъ баслап кушакластылар да кыйлы заман калдылар. Сонъ, кол ысласып, кыдырып кетилер. Уьйкен тереклер толыскан айдынъ ярыгын бегитсе де, япыраклардынъ арасыннан келеген саьвле эки суьйгенлердинъ бетлеринде алма-телме ойнай эди. Ахмат Сафурага бираз йылысып олтырды да, оны мазаллы коллары ман оьзине бурьып, бир биринсине карадылар. Сонъ Сафура Ахматтынъ колларын ыслап, кирпичлерин какты да, куьлемсирей берип:

– Не карайсынъ, мени янъы коьрдинъме? – деп сорады.

– Буьгуьн сен мага мукаятта ярап турьсынъ. Сен аьр дайым да меним...

Сафура Ахматтынъ соьзин боьлип:

– Сенинъ эсинъдеме бизим биринши кере йолыгысканымыз?

– Биз Рахмет экевимиз окумага деп келген эдик...

– Сенинъ кара буйра шашынъ, мене сосы коьйлегинъ мен ыстанынъ эм сыркылдап куьлгенинъ буьгуьнге дейим эсимнен таймайды, – деди, оьзи Ахматтынъ ийнине басын салды.

(ызы болаяк).

Мирза Давыдовна – 80 йыя

ШАЪЙИР, ПРОЗАИК ЭМ ДРАМАТУРГ

Мирза Шамхал улы Давыдов белгили лак шаъйири, прозаиги эм драматургы. Ол 1939-ншы йыл 8-нши март куьн Дагыстан республикасынынъ лак районынынъ Сундарали авылында тувган. Бас дегенде Махачкаладагы музыкалык училищесинде, сонъында Москва каласындагы Максим Горький атындагы литературалык институтында оқыган.

Къоп йыллар узагында Даградиосында, «Дагыстан адабият» журналында, Дагыстаннынъ язувшылар Союзында куллык этип келген, аьлиги заманда лак тилинде шыгатаган «Лашын» журналынынъ редакторы болып аьрекетин бардырады.

1973-нши йылдан алып СССР язувшылар агзасы. Дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ правление агзасы болады. Биринши йыйынтыгы 1965-нши йыл Дагыстан китап баспасында «Савга» деп аталып шыккан.

Аьлиги заманда йырмадан артык китаплердинъ авторы. Солардынъ ишлеринде ятлавлар, дестанлар, повестьлер, романлар барлар. Бир ок заманда ол пьесда язады эм олар туьрли миллетлер театрларында салынып келедилер.

Мирза Давыдовтынъ язганлары орыс, Украин, Белорусь эм баскалай тиллерге де къширилгенлер. Биревлери аьли де къширилип турадылар.

Мирза Давыдов балалар уьшин де къплеген китаплер язган эм баспаланган. Ол бир ок заманда къшируьвши деп те белгили. Оьзининъ лак тилине калай Дагыстан язувшыларынынъ, солай ок баскалай миллетлердинъ язган

асарларын къширеди эм баспалайды.

Бу ерде булай зат акында да айтпага керек. Онынъ бизим ногай адабияты ман ийги таныслыгы бар. Олай деп айтувымыз, белгили шаъйиримиз Гамзат Аджигельдиев пен бирге Москва каласындагы литинститутында оқыган эм бири-бирисин ийги билген эм бири-бирисин оьз тиллерине къширген. Ол солай ок ногай авторлары Кельдихан Кумратова, Суьйин Капаев, Анвар-Бек Култаев эм баскалар ман ювыклык туткан эм олардынъ асарларын ана тилине аьли де къширеди демеге керек.

Мирза Давыдов Дагыстаннынъ халк шаъйири.

Биз белгили лак шаъйирин, прозаигин эм драматургын келип турган 80 йыллык юбилейи мен йылы кепте кутлаймыз, ога берк ден савлык, узак оьмир эм яратувшылык тармагында бийик юлдызларын сагынамыз!

Оътпек кесеги

Бир кере мен
Яй вакытта йол мынан
Алгасамай,
Тыныш кепте бараман.
Аякларым
Бирден меним арыды.
Куьннинъ коьзи
Бийик коькте янады.
Атай токтай.
Эм ерден оътпек кесек
Коьтереди.
Аясына аявлы ол салады.
Шып-шып эте
Обзи обзине...
Анъламайман,
Не зат аьши болганды.
– Оътпек барша,
Нетесинъ сол кесегин? –
Деймен ога. Карамайды.
Тек шайнавын коймайды.
– Мен ис тувыл,
Билсенъ оны сен, йиеним!
Оътпек коьрсенъ,
Сен баспашы бир кере.
Кишкой эдим,
Ол заман. Эндигиси
Онынъ айткан
Баа мага аьр соьзи!..

Улак

Яй вақыты.
Куьнинъ коьзи турады.
Оьтпек эм суьт
Ашамага аламан.
Улак болса,
Мен алдыма шабады.
Тавга карап
Оны мынан бараман.
Улак шаба,
Сес шыгара арада.
Аь мен болсам,
Тав сувында ялдайман,
Улак мага
Бийик ярдан каравда.
Сол улагым,
Ап-ак карга усайды...
Тав сокпак пан
Кеше-куьндиз ювырган.
Мен артымнан
Ол буьгуьн де калмайды,
Мен билистен
Ол мени бек яраткан!
Оьсти улак.
Оьсе бизим дослык та.
Мен оны ман
Энди аьр куьн боламан.
Сав бир отар
Ол артыннан шабувда,
Мен оьзим де
Тек олардан калмайман!

Булак

Тав басыннан ага
Сосы йылга агады.
Токтамайды,
Кеше-куьндиз ювырган.
Булытларга
Эм кусларга карайды.
Ойлаяксынъ,
Олар ога яраган!
Оннан шыгып,
Оьз эркине агады,
Кишкей булак.
Шав-шув сеси бек уйкен.
Тавды таслап
Кенъ шоблликке барады,
Сувсап оны
Саклап турган ол коьптен!
Кеше, куьндиз
Бу булагым токтамай.
Бийик тавдан
Туьскенин де ол муткан.
Ога туьсип,
Мен турмайман ялдамай,
Булагым да
Мени минен досласкан!

Лак тилиннен коьширген А.Утеев.

Халк ӧнери – ӧмирди

***

Эгин эксенъ илми мен,
Молыгарсынъ Элинъ мен.

***

Арувв куллык-арувв онъыс.

***

Йолавшы аяз тилер,
Эгинши ямгыр тилер.

***

Не шашсанъ, соны оарсынъ,
Не айтссанъ, соны эситерсинъ.

***

Онъыслык эгинши колында.

***

Шашсанъ-аларсынъ,
Шашпасанъ-каларсынъ.

***

Ызандагы аслык тувыл,
Бежендеги бар аслык.

***

Эгиншидинъ ярти ӧмири
Кырда ӧтер.

***

Сабаннынъ туби-сары алтын.
Колы уста – уйде йылтын.

***

Таза урлык – йогары онъыс.

*Йыйган эм баспага аьзирлеген
А.Утеев.*

Куыш-тала барлакте

(яшавдан алынган)

Бир авылдың мектебинде адабиат дерисиннен окутувшы ийги деген ятлавга конкурс билдиреди. Аминат, Идрис эм Рашид бирге косылып ятлав ойласпага деп токтасадылар. Сол затка аьли де буларда уыш куын бар эди. Биринши куын балалар не ерге йыйылмага кереги акында бир ой-маслагатка келип болмайдылар. Экинши кере деристен сонъ йыйылысадылар эм болаяк ятлав акында биргелесип хабарлав этедилер. Кайтип язбага, кайтип басларга, кайтип битирмеге... Аминат яй акында язбага ой-маслагат береди, Идрис – куыз акында язып карамага эм Рашид – кыска багысламага деп. Олар ойластылар, бир-бири мен эристилер, тек бир ойга келип болмадылар. Алган карарлары да болмады. А конкурс болса, танъла болмага керек эди. Балалар тап кешке дейим де эрисуьвде болдылар. Кеш басланды. Ашувланган балалар оьз уйлерине кайттылар. Аьр бириси бек мыдах коьнъилде болып.

Экинши куын мектебте конкурс оьткерилди. Онда ортакшылык эткен баьри де кеделер, кызлар грамоталар эм таьтли затлар ман ыспайы пакетлер де алдылар. Аминат, Идрис Рашид болса сав куын уьндемей эм мыдах сыпатлы болып турдылар... Оларды коьргенлер буларга не болган экен деп, айтып та алатаган эдилер...

Сосы хабардың туьп маьнеси – командада аьр заман бир тилде болып куллык этпеге керек, ортак тил тавып билмеге керек. Сол заман уьстинлик келмеге болады. Сосы хабар Крыловтынъ кайдайды бир баснясына усап те кетеди... Онда да сосында айтылган эрисуьвлердей затлар акында айтылады. Ол эртеде язылган, а бу аьлиги йырма биринши юьйыллыкта...

*Баспага аьзирлеген
А.Утеев.*

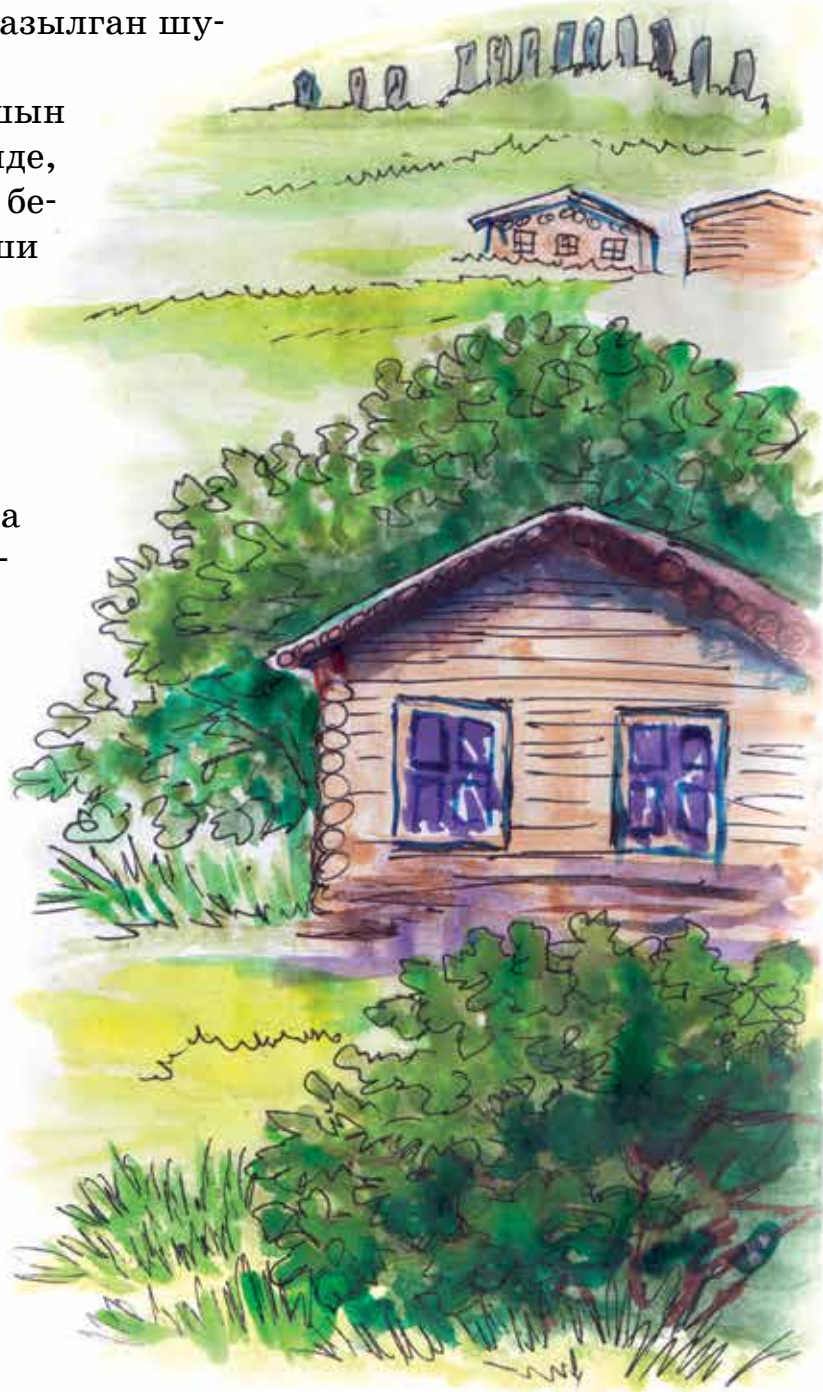

ОЪЛИ ЭМ ТИРИ БАЪТИРЛЕР

(эртеги, басы 2 номерде)

Баътирлер йылан ман куъреске шыкпага вакыт еткенде, халк коркады: «Онынъ бир басын кессенъиз, шашыраган каныннан сав коьлдинъ сувы увлы болмага болады!» – деп. Сол заманда Оъли Баътир маслагат этеди досына: «Коьлден арман этип уыйкен шуқыр казайык, сол ерге бир сылув кызды шақырайык, оны ютпага келген Азраил йыланынъ басын шавып, сосы казылган шуқырга атармыз!» – дейди.

Эм тири баътир кылышын кыннан шыгарып абзирлегенде, ол ога оьзининъ кылышын береди: «Бу кылыштынъ куъши мен, оьткирлиги мен тенълес йок, мен оны аьне, ушын дуньядан аькелгенмен!» Соьйтип, эки баътир болып булар оьзлери ойлаган ойларын этип, уыйкен шуқырга йыланнынъ басын кесип таслап, уьстине кара кумды катырып ябадылар. Халк уыйкен байрам этеди суьйинип. Баътирлер болса патшадынъ кызын алып барадылар-барадылар, бир кесекке тыншаяк болып бир уыйге кирдилер. Сонда тири баътир ятып келип уйклайды, а оъли баътирде уйкы да, ашайт та, бир зат та йок. Бир заманды Оъли баътир Тири баътирди тургызады. Коьзин ашып караса, алаяк кызы аяк бетиннен терекке аскакка илуьвли. «Бу не зат?!» – деп тамаша этеди досы. «Ол сени оьлтире-

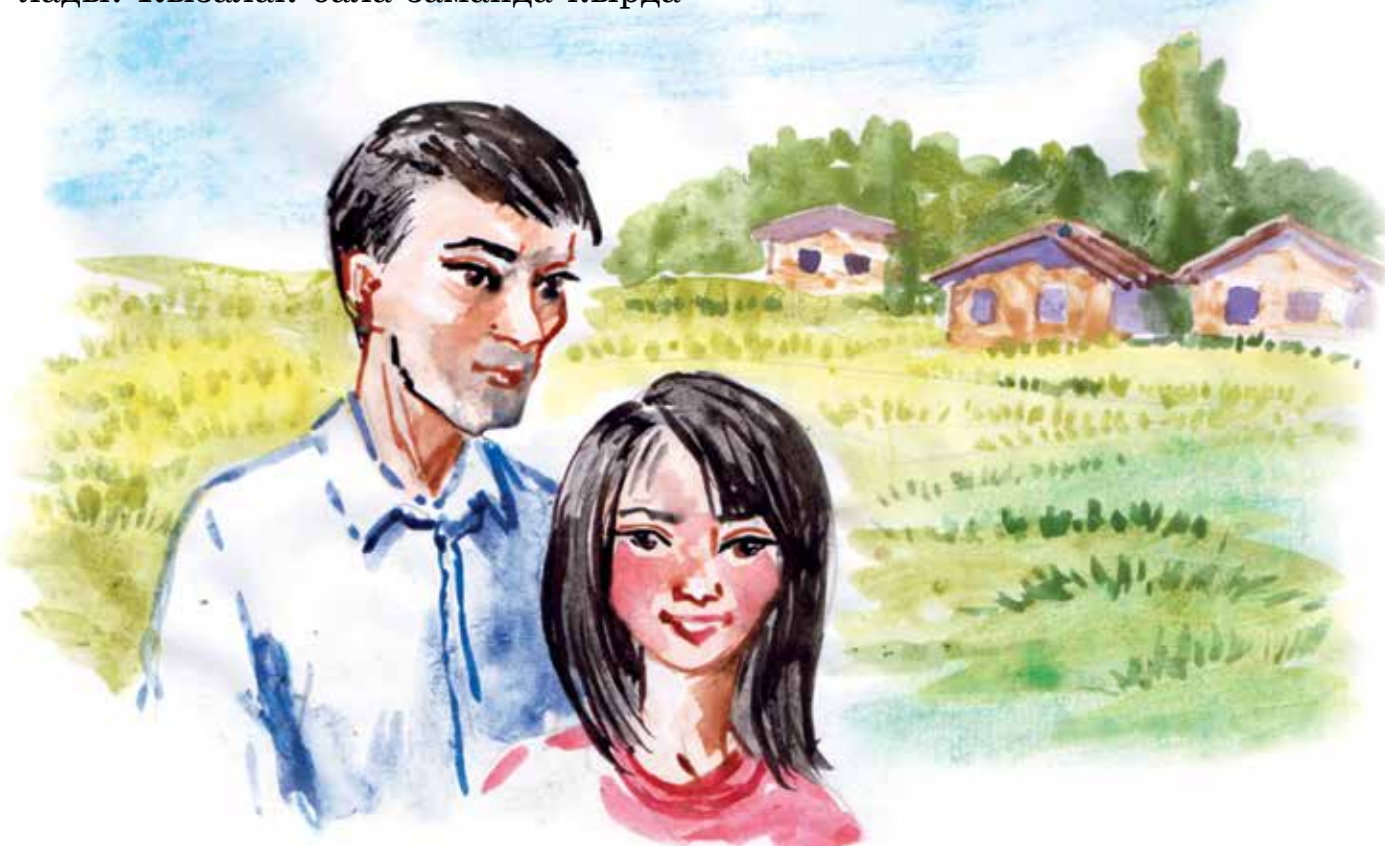
ек болган эди, соны уышин мен аьли онынъ басын кыяман. Ал эндиги сен, досым, ойла, яде мен, яде ол!» – деп сынамага суюеди досын. Тири баьтирге сол сылув кыздан айырылмага бек кыйын болса да, ол досын сайлайды: «Мен сени коьп кыйынлыкта сынадым. Сендей шынты дос аз болар. Шап, шабаяк болсанъ басын, мен разы!» – дейди. Оьли баьтир болаяк келин мен кедеге сув бермеген болады. Аягыннан терекке илип, коьзлерин байлап кыздынъ тоьмен бетке лаьген минен сув салып кояды. Онынъ да маьнеси болган экен. Кыздынъ ишинде уьйкен йылан болган, ол эки куьн сув ишпей турган кыздынъ ишиннен сувсап шыккышай алгасайды тоьменде лаьгендеги сувды коьрип. Оьли баьтир сонда ок кыздынъ авызыннан шыккан увлы йыланды шавып таслайды эм айтады: «Алдынгы баьтирлерди увы ман оьлтирген йылан, кет аргы дуньяга, деп». Сылув кызга да бек енъил болады. Кызалак бала заманда кырда

ойнап юргенде билмей йыланнынъ юмырткасын юткан болады.

Соеьтип баьри баьле де калады, кыз бан кедде бир-бирисин мукаят та суюйип, энди той этип, татым аьел курамыз деп турганда оьли баьтир яваплайды: «Энди мен сизинъ тойга да барып болмайман, мага яшавга йиберилген 1 йыл заман кутылды, мен оьликке якынладым, сога коьре сизге наьсип йорайман, энди мен каьмырымда парахат ятаякпан!» – деп йок болып кетеди.

А тири баьтир болса уьйкен патшалыкта такта олтырып, халктынъ суюйикли, туврашыл етекшиси болып, яшап калады. Билмей айтпаган бурында ата-бабалрымыз: «Эткен бир яхшы исинъ мынъ болып кайтады!» – деп.

*Загир Юлбалдыев, Тарумовский
районынъ Йогары Таловка авыл
яшавшысы Маутали Манаповтан
язып алган.*

Мектеб муьлкин саклайык!

Кишкей куьшик
Кирип класска ойнайды,
Олтыргышты
Онда мунда козгайды.
Тамларга да
Ак бор алып язады,
Эсикти де
Аягы ман ашады.

Балалар да
Курсап оны алдылар,
Баьриси де
Бир косылып айттылар.

Бизге мектеб
Ол экинши уьйимиз.
Коп затларга
Уьйренемз мунда биз.
Мектебтеги
Муьлклерди биз саклайык,
Кирлемеге
Эш биревге коймайык!

Куьшик тынълап
Турды олар айтканын,
Эм де койды
Энди эткен затларын!
Балалар ман
Ол мектебке юреди,
Аяйларын
Дос боларга береди.

Балалар да
Оны мынан дос болды –
Класс иши
Энди шав–шувга толды!

Анвар-Бек Култаев.

Партадынъ астында олтырув

(хабар)

Окытувшымыз тактага бурылганлай ок, мен партадынъ астына тыгылып калдым. Эгер окытувшы меним парта астына тыгылганымды билсеше, кайтип бир тамаша этпеге болар эди.

Аьши ол не зат ойламага боляк экен? Ол тамаша тувылма? Баьриннен де сорап баслар. Мен кайда кеткенмен. Ол заман уьйкен куьлки де болмага болады эди. Деристинъ яртысы да кетти, аь мен болсам, партадынъ астында олтырып тураман. Ойлайман, кайзаман ол мени коьрер экен деп. Партадынъ астында олтырмага бек кыйынлы. Эндигиси меним ийинлерим де авырып баслайдылар. Он шаклы заман олтырып каратагы! Бирден йобткирип аламан – бирев де маьне бермейди эди. Артык олтырып болмайман – бездим дегенде бездим сосы олтырувдан да. Оннан калса, касымдагы Сережа аягы ман

меним ийниме тийип алатаган да болды. Мен ога шыдадым... Сонъында болса, бездим. Деристинъ сонъына дейим олтырып болмадым. Партадынъ астынан шыгаман эм окытувшыга карап айтаман:

– Петр Петрович, сиз мени кешип койынъызтагы...

Окытувшы меннен сораьды:

– Аьши сага не зат болганды. Тактага шыкпага суьесинъме эндигиси?

– Йок, – деймен мен де. – Мен партадынъ астында олтырып турдымша...

– Аьши онынъ астында олтырмага сага онъайлы эдиме? Сен буьгуьн бир тынык кепте олтырып турдынъ. Сесинъ де шыкпады. Аьне соьйтип дерислерде турсанъ, калай аьрув болар эди.

Соннан сонъ мен ийги кепте озимди юриттим дерислерде.

*Орыс тилинен коьширген
С.Култаева*

Мереке

Халкын суьйдирген шаьйир...

Мине соьйтип айтпага болады белгили кумык шаьйири Ахмед Джачаев акында. Дурысында да, озининь 50 йылдан артык заманын сосы шаьйир кумык адабиятына куллык этуьвге багыслап келеди. Эм озининь яратувшылыгы ман кумык халкын суьйдирген шаьйири болып токтаганына биз бу куьнлерде шайыт болып турамыз.

Аьлиги заманда онынь яратувшылыгы тек оз миллети арасында тувыл, коьп миллетли Дагыстан эм онынь тысында да ийги белгили болып барады. Олай деп айтувымыз, Ахмед Джачаевтинь ятлавлары, дестанлары эм балладалары орыс, кыргыз, татар, башкир, авар, даргин, балкар, карашай, лезгин, лак, шешен, ногай, табасаран эм баскалай тиллерге коьширилген эм сыйабырай казанган. Аьне сол зат онынь шынты дагыстаннынь халк шаьйири экенин коьрсетеди эм шайытлайды...

Джачаев Ахмед Муталим улы 1939-ншы йыл Дагыстаннынь Буйнакск районынынь Эрпели авылында тувган. Дагыстан патшалык университетининь филология факультетин битирген. Коьп йыллар узагында кумык тилинде баспалантаган «Елдаш» деген республикалык газетасында куллык этип турган. Аьли тийисли ял аулвда.

Ахмед Джачаев СССР-динь язувшылар Союзынынь агзасы эм СССР-динь журналистлер Союзынынь агзасы болып саналады.

Биринши ятлавлары 1970-нши йылларда газеталарда, журналларда баспаланган.

Аьли заманда 20-дан артык китаплердинь авторы болып саналады. Белгили кумык композиторлары онынь соьзлерине онлаган аьлемет йырлар да язганлар эм оларды атаклы кумык йыравшылар йырлап келедилер.

Ол ийги коьшируьвши деп те белгили. Озининь кумык тилине Расул Гамзатовтынь, Фазу Алиевадынь, Рашид Рашидовтынь, Нуратдин Юсуповтынь, Кадриядынь эм баскалардынь язганларын уста тил мен коьширген.

Биз белгили кумык шаьйирин келип турган 80 йыллык мерекеси мен ак юрегимизден кутлаймыз, ога берк ден саклык эм яратувшылык тармагында уьстинликлер сагынамыз.

С.Култаева.

Узаирдинь Кояны

– Ынанынъыз, досларым,
Оъзим коьрдим туьнегуьн,
Коянлар бийлеп авлак,
Юзер болып яйылган...
– Ай, Узаир, ялкпайсынъ,
Сен обътирик айтасынъ!
Юзлеп коян коьрмединъ –
Айтшы энди дурысын!
– Эгер айтсам, досларым,
Сав кеше мен карадым,
Юзге етип болмаяк –
Тек онавша болаяк!
– Бос зат айтпа, койшы сен,
Мен дурысын билистен,
Кыйсык коьзли бир коян –
Авлакта юрип турган!
– Коянма, яде тувылма,
Мен айтыпта болмайман,
Меним бир зат коьргенмен –
Онда-мунда юреген!

Туман

Ап-ак эртенъги туман,
Кой юниндей кап-калын,
Ерди, уьйди ябаган –
– Токта, туман, алшы ял!
Авлак уьсти кап-кара,
Тавлар уьсти йылтырай.
– Коьтерил сен тик тавга,
Ап-ак басын ябарага!
– Ай, туман, уш сен, туман,
Тав туьбинде анъшы бар!
Коьрип калса, ол сени –
Урып, йыгып та алар!

Адил юрекли Нугбек

Танъ да сызлап атканлай,
Нугбек йолга шыгады.
Артпак артып аркага,
Атына иер салады.
Куьледилер конъысылар:
– Бу не эткен аьдемди?
Йолынъ кайда, айтшы сен?
Деп, олар да куьледи...
– Мен атымды аяйман,
Ога не куьлки керек!
Мага авыр болганман –
Атка юги енъил бек!
Ол меним алал досым,
Эм де мага аявлым!
Ога минип мен кетсем,
Ювык болар йолларым!

Кумык тилинен коьширген А.Утеев.

М а с л а г а т л а р

Куллықа сый этпек

Куллык этип алынган келим алалдыр. Ырызгыды аяк астына тасламага, алып болмайтаган ерге салмага, ога яман демеге. Соькпеге ярамас. Астан бир кесек сындырып, ант этпек шекли бир маьсе-леди шешуьвге шайытлык этер.

Ялганлык энъ пйс эм осал кылықтыр

Ялганшыдынъ халк арасында сыйы-абырайы болмас, онынъ туьз деген соьзине де ынанмаслар. Сога коьре де халкымызда айткан: «Ялганшы тиерменнен унга боялып келе болса да, бирев де ынанмас», «Ялганнынъ уьйине от туьсти эш бирев ога ынанмады» деп.

Кардашлык, дослык

Яхшы дос, авылдас, кардаш аданастан да алдыда болады. «Аьр заттынъ янъысы яхшы, кардашлыктынъ эскиси яхшы», «Дослык кыйынлы куьнде сыналар» деген айтувлар да коьп заттынъ акында айтадылар демеге болаякпыз.

Ата-анага оърмет эм сый

Аьелде энъ де сыйлы аьдемлер – ата эм ана. Балалары ата-анасына оърмет-сый этип, соьз коьтермей, насыйхатларына тынъ-лавлы кулак салмага борышлылар. Халк авызында «Оьрде Алла-тала, туйпте – ата-ана» деп те босына ай-тылмаган.

Анадынъ суьтинен сыйлы эм оърметли, янга пайдалы бир затта болмаган. «Ананънын суьти алал болсын», «Ананънын суьти арам болсын», «Ананънын суьти бурнынънан шыксын» деген алгыс-каргыслар энъ куьшлилерден деп саналады. Намыслы эм таза эдаплы кызларга эм увылларга «Алал суьт эмген», дейдилер.

Балаларыңыңъ каьринъ этип..

Балалары алдында аталарынынъ уьш борышы бар: оьстирмек, тербия бермек эм уьйлендирмек.

Уьйленуьв уьшин кыздынъ эм улдынъ анасынынъ тербиясы негиз болып токтайды. Аьруьвлик экинши дережедеги бир белгидир. Кыздынъ тербиясы асыл аьлде анадан келеди. «Тысына карап безин ал. Анасына карап кызын ал» деген ата-бабаларымыз тап бурынгы заманларда ок.

*Култаева С.
аьзирлеген.*

Юмак айттыум ийли кара...

Ак кабыктан сытылар,
Исси майга атылар,
Тевип онда «орада»,
Кувырылар табада.

Кобк гуьрилдеп, ярк эти,
Эки коьзди камытты.
Окты атып, даньк этти,
Коркакларды адатты.

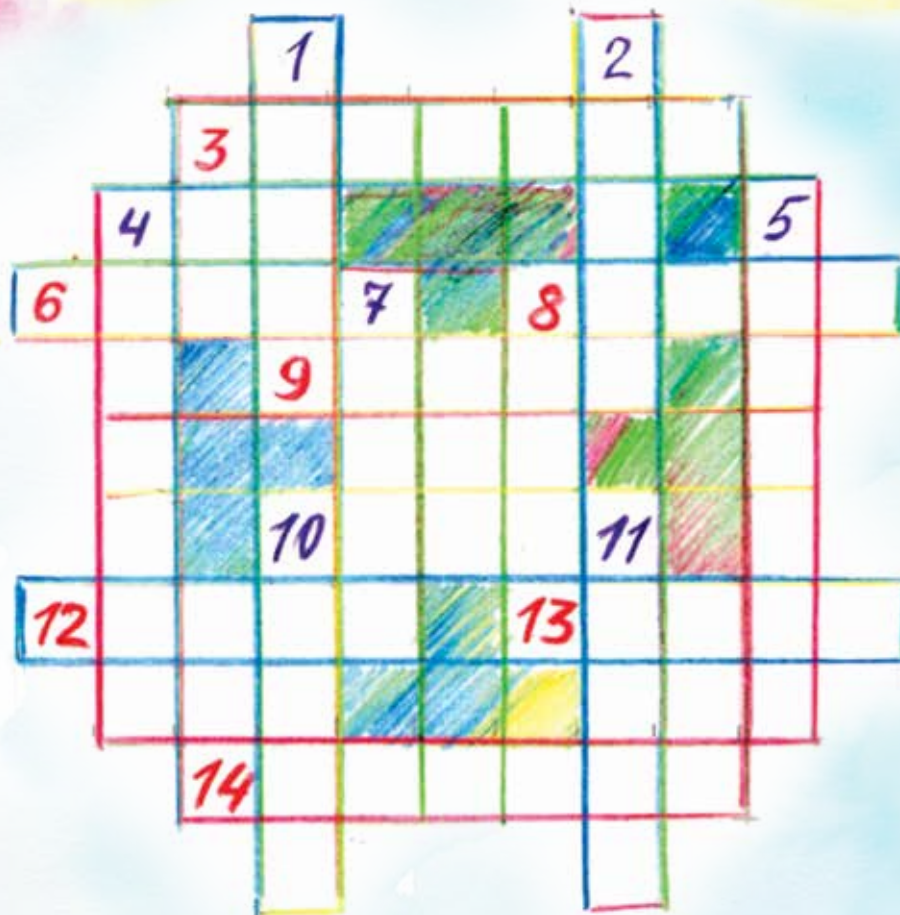
Туьсе аслык азбарга,
Кырт-кырт этип ашарман.
«Атса» мысык коьз мага,
Мен тесикке кашарман.

«Аф!» – деп ийттей шапсымаспан,
Шешип кара юмакты.
Капыдаман – ювытпаспан
Уьйге наьлет каракты.

Кроссворд

СОЛДАН ОНЪГА

3. Ф.Абдулжалиловтынъ бир повестининъ бас геройы
6. Сув янувары
8. Азия оькиметининъ бас каласы
9. Кийик «донъыз»
10. Бас бармак пан шынатайдынъ ортасы
12. А.Киреевтынъ ятлавлар китаби
13. Окувшыдынъ язба алаты
14. Ногай районнынъ бир авылы.

ЙОГАРЫДАН ТОЪМЕНГЕ:

1. Данъылда болдырылатаган онъгыс
2. Ас асылатаган савыт-саба
4. Карашай-Шеркеш республика миллети
5. Дагыстан Республикасынынъ оьрметли шайири
7. Ногай саз алаты
8. Ерте кадалган курык
10. Ямагат
11. Сырт Кавказ шайирлерининъ Ростова шыккан йыйынтыгы.

Суьвретши

«Лашын» журналынынъ ветеранларынынъ бириси суьврет ясаушы Муталиб Муталибов болады. Онынъ яратушылыгы бизим баспадынъ оз алдына «визитная карточка» деп айтпага ярайды.

Онлаган йыллар онынъ кол астыннан

Дагыстан язушыларынынъ шыгармаларына ийги суьвретлер журналларда бериледи.

Дагыстан саниятыннынъ дуныясына балалар суьвретшидинъ коьзи мен коьмиледилер. Маданият келпетлер, эртегилердинъ баьтирлери, – баьри де суьвретшидинъ яратушылыгында тириледилер, балалардынъ юреклерине ювык болады.

Суьвретши Дагыстаннынъ Рутул районнынъ Тоьмен Катрух авылында тувган. Кишкейден алып оззининъ ерине, саниятына алаллык синьген эм сол зат онынъ творчествосында сезиледи. Махачкаладагы Джемал атындагы художестволык училищеди биткенен сонъ, Дагучпедгизде художестволык редактор болып, китаплерди суьвретлеген.

Озган йыл дагыстаннынъ художестволык суьвретши устасына 60 йыл толды.

Бизим журналдынъ редакциясы Муталиб Шукуровичти мерекеси мен кутлап, ога ден савлык, кесписи бойынша уьстинликлер йорайды.

Соколёнок Лашын

3/2019

май – июнь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации, связи и массовых коммуникаций Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор

Мурад Ахмедов

Редколлегия:

А.Исмаилов (зам. гл. редактора)
Т.Зургалова (отв. секретарь)
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева (редактор выпуска)

Художественный редактор З.Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера А. Самарская

Формат 60x84 1/8
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 2,98.
Уч. печ. лист 3,26.

Сдан в печать 20.06.2019 г.

Выход в свет 26.06.2019 г.

Тираж 252 экз.

Заказ № 396.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколёнок» и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г.Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Ногайский язык.

Индекс: на год - 63238,
на полугодие - 78432.

Цена свободная.